

HÖGSKOLAN
DALARNA

Maskrosbarn

En litteraturstudie om barn i riskzon

Författare: Kerstin Loman & Carolinne Tidén

Handledare: Pernilla Liedgren

Ämne: Socialt arbete

Examensarbete för socionomexamen, 15 hp

Maskrosbarn – En litteraturstudie om barn i riskzon

Kerstin Loman & Carolinne Tidén

Högskolan Dalarna

Akademien Utbildning, hälsa och samhälle

Socionomprogrammet

Examensarbete 15 hp

Ht 2015

Sammanfattning

Syftet med denna studie är att nå en djupare förståelse om hur samhället ska kunna stödja barn som växer upp under ogynnsamma förhållanden på ett bättre sätt. Studien baseras på en litteraturstudie på sex stycken självbiografier som valts ut efter vissa kriterier. Dessa självbiografier har sammanställts utifrån en kvalitativ innehållsanalys och ett antal teman som svarar på våra forskningsfrågor identifierades. Utifrån studiens syfte och frågeställningar har teorier om risk- och skyddsfaktorer, KASAM, skam, resiliens samt anknytning valts ut. Tidigare forskning visar på att utsatta barn och social barnavård är ett eftersatt forskningsområde. Vårt resultat av denna studie visar på brister inom såväl socialtjänsten som samhället i övrigt. Det finns ett omfattande behov av att ständigt uppmärksamma och tydliggöra vilket stöd dessa barn kan få.

Nyckelord: *Maskrosbarn, barn i riskzon, risk- och skyddsfaktorer, resiliens, KASAM, skam, anknytning*

Dandelion children – A literary study of children at risk

Kerstin Loman & Carolinne Tidén

Dalarna University

School of education, health and social studies

Social Work Program

Bachelor thesis 15 credits

Autumn term 2015

Abstract

The purpose of this study is to gain a deeper understanding of how society better can support and protect children who grow up under challenging and unfavorable circumstances. This study is based on six autobiographies which have been selected based on certain criteria. These autobiographies have been compiled based on a qualitative content analysis and a number of topics have been identified. Based on the purpose of the study and its framing of questions theories of risk and protective factors, Sense Of Coherence, shame, resilience and attachment theory has been chosen. Existing research indicates that children at risk and social child care are a somewhat neglected research area. The result of this study highlights a number of deficiencies both within the social welfare system and the society as a whole. There is a large need for continuous appreciation and clarification of the support that these children can expect.

Keywords: *Dandelion child, child at risk, resilience, risk and protective factors, shame, attachment theory, Sense Of Coherence*

Innehåll

1. Inledning.....	1
1.1 Tidigare forskning	1
1.2 Syfte och frågeställningar	4
2. Lagstiftning	5
3. Teoretisk tolkningsram.....	6
3.1 Barn i riskzon	6
3.2 Resiliens och maskrosbarn	7
3.3 Risk- och skyddsfaktorer.....	8
3.4 KASAM	8
3.5 Anknytning.....	9
3.6 Skam.....	10
4. Metod	11
4.1 Metodval.....	11
4.2 Urval.....	11
4.3 Avgränsningar	12
4.4 Genomförande	12
4.5 Tillförlitlighet	13
4.6 Metoddiskussion.....	13
4.7 Etiska överväganden	14
5. Redogörelse för självbiografierna	15
5.1 Självbiografi 1	15
5.2 Självbiografi 2	15
5.3 Självbiografi 3	15
5.4 Självbiografi 4	15
5.5 Självbiografi 5	16
5.6 Självbiografi 6	16
6. Resultat och analys.....	17

6.1 Skyddsfaktorer	17
6.1.1 Skyddsfaktorer som förekommer i samtliga självbiografier	17
6.1.2 Skyddsfaktorer som förekommer i fem av sex självbiografier	18
6.2 Riskfaktorer	20
6.2.1 Riskfaktorer som förekommer i samtliga självbiografier	20
6.3 Överlevnadsstrategier	25
6.3.1 Överlevnadsstrategier som förekommer i samtliga självbiografier	25
6.3.2 Överlevnadsstrategier som var vanligt förekommande	26
6.4 Hjälpbehov	27
6.4.1 Hjälpbehov som framkommer i samtliga självbiografier	27
6.5 Socialtjänsten	28
6.5.1 Socialtjänstens insatser i fem av sex självbiografier	28
6.6 Återhämtning och läkningsprocesser	29
6.6.1 Återhämtning och läkningsprocesser som förekommer i samtliga självbiografier	29
6.6.2 Återhämtning och läkningsprocesser som var vanligt förekommande	30
7. Slutdiskussion	31
7.1 Metod i förhållande till resultat	31
7.2 Diskussion	31
8. Slutsatser	34
8.1 Vidare forskning	34
Referenslista	35
Bilaga 1	37

1. Inledning

Socialtjänsten är huvudansvarig för att hantera anmälningar om att barn far illa, och de borde därför vara den instans som bäst kan ge en lägesbeskrivning gällande barns utsatthet. Den sociala statistiken är dock väldigt knapphändig. Ett annat sätt att få en bild av läget beträffande barn som far illa skulle kunna vara att studera aktuell forskning inom området, men utsatta barn och social barnavård är ett eftersatt forskningsområde, och endast en liten del av forskningsanslagen går till området utsatta barn/social barnavård (Hindberg, 2001).

I socialtjänstens arbete ingår bland annat att göra riskbedömningar och konsekvensanalyser, det vill säga komplexa överväganden om huruvida ett barn befinner sig i riskzon eller inte. Sundell, Egelund, Löfholm & Kaunitz (2007) beskriver fyra olika kategorier för hur tillhörighet respektive icke tillhörighet i riskzon kan identifieras.

1. *De sant positiva* - barn som identifieras som befinna sig i riskzon och som faktiskt far illa.
2. *De sant negativa* - barn som inte bedöms riskera att fara illa och som inte heller gör det.
3. *De falskt positiva* - barn som identifierats som befinna sig i riskzon men utan att fara illa.
4. *De falskt negativa* - barn som inte bedöms fara illa men som gör det.

Med denna studie vill vi bidra till att synliggöra de barn som tillhör kategori 4 - De falskt negativa. Då vi utgår från personer som under sin uppväxt osynliggjorts av samhället och lämnats åt att själva hitta överlevnadsstrategier för att klara sig, hoppas vi kunna bidra med kunskap kring hur de har gått från att vara barn i riskzon till att bli maskrosbarn. Dessa personer ingår vanligen inte i urvalet för de få undersökningar som görs eftersom de inte blivit patienter, klienter eller hamnat i kriminalvården, varifrån forskare i allmänhet hämtar sina undersökningspersoner (Hindberg, 2001).

1.1 Tidigare forskning

Alla människor har en egen livshistoria och en barndom som bidragit till att forma dem till de personer de är idag. Barndomen är inte alltid fylld av vackra minnen, kärlek och trygghet, utan en del barn växer upp under ogynnsamma förhållanden och utan sådant som många av oss andra tar för givet. Redan under arbetet med förundersökningarna inför denna uppsats blev det tydligt att det finns mycket forskning som visar på vilka faktorer som spelar in när det gäller om ett barn ska kunna gå från en riskfylld barndom till ett välanpassat vuxenliv eller inte, dock är lite forskning gjord på de barn som faktiskt har klarat sig.

I början av 1900-talet pekade forskningen på att en riskfylld barndom, i princip var lika med problem i vuxen ålder. I takt med att barnens egna erfarenheter och upplevelser kom i fokus, insåg forskare att barn reagerar olika på stress, påfrestningar och risk. Trots detta var det till en början ovanligt att studera de positiva undantagen, utan forskarna fokuserade på symptom och negativa förlopp (Borge, 2012).

Kauai-undersökningen, som är en longitudinell studie gjord på 505 barn födda 1955, är upptakten till forskning kring resiliens som just fokuserar på de skyddande faktorerna och det som gemene man i Sverige kommit att kalla maskrosbarn. Kortfattat kan man se resiliens som en normal funktion under onormala förhållanden, och vi kommer under studiens gång lägga mycket fokus på resiliens då vi ser resiliens som ett måste för att bli ett så kallat maskrosbarn. Vi beskriver utförligare begreppet resiliens i avsnittet centrala begrepp. Werner och Smith skriver i sin Kauai-undersökning, för att hjälpa barn i riskzon så måste fokus ligga på skyddande faktorer, till exempel personlig läggning, förmåga att effektivt använda de anlag de har, föräldrars attityd, andra stödjande vuxna samt förmågan att se att det finns olika möjligheter till förändring (Werner & Smith, 2003).

I studien framgår att många av barnfamiljerna på ön levde under riskfyllda förhållanden och fattigdom. Syftet med studien var att studera samspelet mellan barns uppväxt och miljörisken de hade under barndomen, ungdomsåren och som vuxna. Meningen var att beskriva det som var karaktäristiskt för de riskbarn som mot alla odds klarade sig bra. Genom att göra en studie under så lång tid, och studera barns uppväxt redan från födseln (gravida kvinnor inkluderades) kunde forskarna tidigt identifiera de barn och familjer som redan från start i livet befann sig i stor risk. Genom att följa dessa barn upp till vuxen ålder kunde forskarna få kunskap om vilka risker som ledde till problem och vad det var som kunde förbättra situationen för dessa barn och vuxna (Borge, 2012).

På 70-talet var ”de osårbara barnen” och ”superkids” benämningar som forskarna använde på de barn som klarade sig trots svåra uppväxtförhållanden. Barnpsykiatrikern James Anthony genomförde en longitudinell forskning på ”de osårbara barnen” i USA under 1970-talet, där han jämförde barn som levt med psykiskt sjuka föräldrar med barn till ”friska” föräldrar. Studien visade på att stödåtgärder till högriskbarn gav positivt resultat (Lönroth, 1987).

Ett citat som ofta används för att ge exempel på barns olika sårbarhetsreaktioner på stress är hämtat från boken *The Invulnerable Child* (1987) och illustrerar både sårbarheten och det växande intresset för barns motståndskraft:

tänk dig att du har tre dockor – en av glas, en av plast och en av stål. Sen kommer någon med en hammare och slår varje docka i huvudet med samma kraft. Den första dockan går helt i

bitar. Den andra dockan blir skadad – hon får ärr för livet kan man säga. Och den tredje dockan ger bara ifrån sig ett lätt metalliskt läte för den är gjord av stål (s. 10).

På 80-talet ändrades denna uppfattning då man förstod att inget barn är osårbart och att ingen människa går obemärkt ur en svår barndom. Nu talade man mer om ”stresståliga barn” och motståndskraftiga barn” (Cronström, 2003).

Forskare använder alltså av begreppen *motståndskraft* och *stresstålighet* snarare än osårbarhet eftersom ingen människa är helt osårbar. Dessa begrepp betyder en fortsatt förmåga att bemästra stressfaktorer och lyckad anpassning hos de individer som blivit utsatta för stressfyllda händelser i livet och biologiska riskfaktorer (Werner & Smith, 2003).

I Lenguas (2002) studie strävar forskaren efter att bedöma hur emotionell läggning samt självreglering samspelar med multipla riskfaktorer, för att kunna förutse anpassningsproblem och positiv anpassning och därigenom möjligen kunna få en bättre förståelse för sårbarhet och resiliens. I studien framgår hur barns utveckling sker i multipla sammanhang och påverkas av faktorer på många olika nivåer, med exempel som *personliga egenskaper, familjeprocesser, miljömässiga* samt *interaktionen dem emellan*. Studien visar hur mängden riskfaktorer spelar en stor roll i ett barns utveckling mot positiv eller negativ anpassning. Lengua listar riskfaktorer som låg *socioekonomisk status, ensamstående förälder, tillhöra en etnisk minoritet, familjehistorik av psykisk ohälsa, missbruk, kriminalitet, äktenskapsproblem* samt *bristande socialt stöd* (ibid.).

Forskning kring barn i riskzon har skiftat från ett perspektiv där man har fokuserat på brister och risker till ett salutogent perspektiv där man fokuserar på vilka faktorer som främjar en gynnsam utveckling. Trots detta är det lättare att hitta riskfaktorer i forskning än skyddsfaktorer. Ett begrepp tas dock upp som skyddsfaktor, *locus of control*, som syftar på om individen uppfattar sig själv eller omvärlden som den som har kontroll över sina handlingar och reaktioner, det vill säga i vilken grad individen har kontroll över sitt eget liv. Har individen intern locus of control anser den att det beror på hen själv hur det går med till exempel framgångar i livet, välbefinnande och skolgång (Lagerberg & Sundelin, 2000).

Hindberg (2001) har sammanställt några skyddsfaktorer som återkommer i olika forskningsresultat. I det följande redovisas de faktorer som inte nämnts i forskningen ovan för att förstärka bilden av skyddsfaktorer. Individuella kännetecken som till exempel att barnet har *god intellektuell förmåga, är aktiv och socialt orienterat*. Kännetecken hos familjen som till exempel att barnet har *en god relation till åtminstone en förälder, att det finns värme och sammanhållning i familjen, inklusive mellan syskon*. Kännetecken hos omgivningen som till

exempel att barnet har en *god relation till någon annan vuxen*, att det finns *personer i skola* och *annan närmiljö* som kan agera rollmodeller.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att nå en djupare förståelse om hur samhället ska kunna stödja barn som växer upp under ogynnsamma förhållanden på ett bättre sätt.

Våra övergripande frågeställningar är:

- Hur kan vi förklara att författarna har gått från barn i riskzon till maskrosbarn?
- Hur uttrycker författarna sitt hjälpbehov utifrån deras subjektiva livsberättelser?
- Hur beskriver författarna den faktiska hjälp de har fått, om de nu har fått någon och i sådana fall, från vem?

Författarna i detta fall, syftar till författarna i de självbiografier som har valts ut för denna litteraturstudie. Författarurval beskrivs mer utförligt i avsnittet avgränsningar.

2. Lagstiftning

Det övergripande ansvaret för att barn växer upp under trygga och goda förhållanden ligger på socialtjänsten i respektive kommun. För att ge barn skydd i vårt samhälle finns Socialtjänstlagen (SoL) och för barn och ungdomar finns särskilda riktlinjer i lagen. Det huvudsakliga med denna lag är att socialtjänsten skall samarbeta med både barn och föräldrar. Socialtjänsten har ett särskilt ansvar för de barn som riskerar att utvecklas ogynnsamt (SoL 5 kap 1§). Syftet med denna lagstiftning är att barn ska få växa upp under trygga och goda förhållanden. Socialtjänsten ska även ta hänsyn till FN:s Barnkonvention om barnets rättigheter. År 1998 kompletterades SoL med nya bestämmelser som motsvarar en del av artiklarna i Barnkonventionen som bland annat begreppet *barnets bästa*, som innebär att varje beslut som berör ett barn ska grunda sig på en bedömning av vad som är bäst för just det barnet samt att barnen har rätt att komma till tals vid åtgärder som berör dem (Andersson & Hollander, 2006).

Det sociala barnavårdsarbetet styrs inte bara av SoL och FN:s Barnkonvention utan även om Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), Föräldrabalken (FB), Sekretesslagen (SkrL) och Förvaltningslagen (FL). LVU tillämpas bland annat vid svåra missförhållanden i hemmet och då det finns påtaglig risk för att barnets utveckling och hälsa skadas. Föräldrarnas missbruk är det allra vanligaste skälet till att barn omhändertas, därefter kommer psykisk ohälsa och känslomässig omognad hos föräldrarna (Hindberg, 2001).

Våra utvalda självbiografier är skrivna av personer födda från år 1961 till 1973, därför görs en återblick nedan utifrån lagstiftningen. År 1960 förändrades de grundläggande villkoren för barnavården och en ny lag trädde i kraft (SFS 1960:97). Tidigare hade barnavårdslagstiftningen i hög grad präglats av social kontroll, nu lades istället stor vikt lades vid det förebyggande arbetet. På 1970-talet började man intressera sig mer för de små barnen och störningar i familjen. Fokus lades på att se hela familjen som en enhet och inte barnet som avskild enhet och detta lagstiftades på 1980-talet. För att komma ytterligare längre bort från den gamla tidens kontrollerande och repressiva socialvård, blev istället begrepp som *frivillighet*, *klientens självbestämmande* och *integritet* ledord. De spänningar mellan tvång och frivillighet som fanns i den tidigare lagstiftningen upphävs, dock inte i och med den nya socialtjänstlagen (Lundström, 1996).

3. Teoretisk tolkningsram

Utifrån studiens syfte och frågeställningar har vi valt ut teorier om *risk- och skyddsfaktorer*, *KASAM*, *skam* samt *anknytning*. Vi har valt ut dessa teorier i förhoppning att de ska ge oss en djupare förståelse av vår empiri. Nedan redogör vi för dessa teorier, samt för begreppen *barn i riskzon*, *resiliens* och *maskrosbarn*.

3.1 Barn i riskzon

Barn i riskzon är uttryck som används ofta men inte har någon tydlig definition, det har blivit ett samlingsbegrepp för barn och ungdomar som har psykiska, fysiska eller sociala problem, de som växer upp under svåra förhållanden eller de barn som befinner sig i riskfyllda miljöer. Begreppet innehåller både barn vars utveckling och hälsa riskerar att skadas och de barn där skadan redan skett på grund av olika missförhållanden. Sannolikheten att riskfaktorerna leder till problem varierar beroende på riskernas antal och art, varaktighet och hur barnet upplever riskerna. Hur sårbart barnet är på förhand har även betydelse samt hur det kan bemästra påfrestningarna med ett eventuellt stöd från familj och omgivning (Hindberg, 2001).

I Borge (2012) definierar Werner och Smith som vi skrivit om tidigare i studien, barn i riskzon på följande sätt. De ska vara utsatta för minst fyra av följande nio riskfaktorer:

- Perinatal stress i form av medicinska tillstånd (hälsoproblem eller medfödda missbildningar).
- Föräldrar med låg formell utbildning.
- Kronisk fattigdom¹.
- Desorganiserad familjemiljö².
- Alkoholiserade vårdnadshavare.
- Omsorgsbrist.
- Tonårig mor.
- Våld.
- Liten stabilitet i familjen.

---

¹ Werner och Smith definierar inte kronisk fattigdom, vi väljer att tolka det som att leva med en ekonomi under riksnorm över en längre tid.

² Werner och Smith definierar inte desorganiserad familjemiljö, vi väljer att tolka det som en miljö där riskfaktorer som missbruk, äktenskapsproblem, ensam vårdnadshavare, kärlekslöshet med mera förekommer.

3.2 Resiliens och maskrosbarn

Det finns många begrepp som beskriver barn i riskzon som verkar ha en stark motståndskraft. Vi har valt att fokusera på begreppen resiliens och maskrosbarn, då de tillsammans ger en mer komplett bild av ämnet. Resiliens handlar om barns motståndskraft och är därför något som ligger hos individen själv. Att vara ett maskrosbarn handlar också om att ha en motståndskraft men att denna resiliens inte är ensam faktor i hur individen har klarat av sin uppväxt. Även skyddsfaktorer som en trygg anknytning under de första levnadsåren, en nära vän, en trygg skolgång och så vidare kan ha spelat en lika stor roll i hur vida barnet klarar sig igenom sin svåra uppväxt på ett gynnsamt sätt eller inte. Resiliens betyder god psykosocial funktion eller god förmåga till anpassning hos barn trots upplevelse av risk och handlar som tidigare nämnts om en normal funktion under onormala förhållanden. Begreppet har ett salutogent förhållningssätt och visar ett intresse av att studera hälsobringande processer i barns utveckling. Begreppet resiliens är en direktöversättning av det engelska ordet *resilience*, men i det svenska begreppet ryms inte hela innebörden som det engelska begreppet har. För att förstå hela innebörden kan därför alternativa begrepp som *motståndskraft* samt *bemästring* användas. Bemästring kommer från det engelska ordet *coping*, och baserar sig i högre grad än resiliens på lärande (Borge, 2012).

Hindberg (2001) beskriver hur barn i riskzon kan reagera mycket olika, och hur konsekvenserna av en svår uppväxt inte är detsamma för alla barn. Det är inte ovanligt att utgången för syskon som vuxit upp i samma familj skiljer sig åt. Vissa går under medan andra klarar sig bra. Under senaste tiden har man ägnat mer intresse åt barnen som till synes klarar sig mot alla odds, maskrosbarnen. Maskrosbarnen besitter en förmåga att göra det bästa möjliga av en svår livssituation och lyckas bättre med det än väntat.

En annan definition som liknar Hindbergs och som lyfts fram i Cronström (2003) är att barn i riskzon liknas vid maskrosor som förmår livnära sig i mager jord och överleva i ett torftigt och kallt klimat, de finner sig alltid nya vägar. Maskrosen blir ofta presenterad som ett exempel på hur naturen besegrar människan. Nygjord stark asfalt tillverkas och läggs för att bära framtidens tunga trafik, men även genom denna asfalt kan en maskros borra sig upp.

Borge (2012) gör ytterligare en beskrivning på maskrosbarn, de är barn i riskzon som använder sig av speciella egenskaper i sin miljö, exempel som ges är barn som växer upp i familjer med svår missbruksproblematik och tar vuxenansvar. En sådan skyddsegenskap handlar inte om någon maskrosegenskap i sig utan istället uppnås, skyddsegenskaper, eller resiliens genom en unik samverkan mellan barnets egenskaper i miljön och dess individuella egenskaper. Borge gör även en beskrivning av hur nära besläktat resiliens och maskrosbarn är.

För att kunna förstå ordet resiliens i detta sammanhang, kan man tänka på en hel maskrosäng, där många saker skall till för att en maskros ska växa. Om maskrosen ska kunna blomma så behövs sol, regn, näring, andra maskrosplantor och så vidare. För maskrosbarnen betyder detta att det är många förhållanden i miljön som måste till för att barnen som lever under belastning och risk ska kunna utveckla och repa sig, och resiliens är, en av dem. Människor som finns runt barnet som lärare, föräldrar, mor- och farföräldrar m.fl. måste ge barnet möjligheter att kunna pröva sina överlevnadsmekanismer. Barnets personlighet och i vilken grad barnet är resiliens, kan bidra till att utveckla resiliens i sig men är långt ifrån tillräckligt för att detta skall ske (ibid.).

3.3 Risk- och skyddsfaktorer

Begreppet riskfaktor används för sådant som orsakar eller bidrar till att öka risken för att något negativt ska hända medan skyddsfaktorer innebär det motsatta. Skyddsfaktorer bidrar till att skapa hälsa, motståndskraft och möjlighet till återhämtning och är faktorer som kan utgöra motvikter mot olika riskfaktorer. Vi har tidigare gett exempel på olika risk- och skyddsfaktorer som påverkar barn på olika sätt, men oftast är det mängden riskfaktorer snarare än en enskild faktor som ökar risken för olika svårigheter. Detta sätt att tänka kring risk- och skyddsfaktorer benämns som ackumulationsteori, vilket innebär att hot som läggs till hot får en starkare effekt. Om ett barn utsätts för en eller två riskfaktorer behöver inte det vara så farligt, medan ackumulerade riskfaktorer gör skada när skyddsfaktorer inte följer med i samma takt. Detta kan också ge ett visst hopp, då det innebär att livet inte behöver vara helt fritt från riskfaktorer för att barnet ska få en positiv utveckling, skyddsfaktorer kan kompensera för riskfaktorer (Iwarsson, 2007).

3.4 KASAM

Antonovsky (1991) är grundaren till teorierna om KASAM, Känsla Av SAMmanhang. Antonovsky forskade på människor som under andra världskriget suttit i koncentrationsläger och han kunde konstatera att en tredjedel av dessa människor mår förvånansvärt bra och hade god hälsa vilket fascinerade honom. Antonovsky fann tre begrepp som kunde sammanfatta de faktorer som var avgörande för att klara av att handskas med motgångar: *begriplighet*, *hanterbarhet* samt *meningsfullhet*. Begriplighet betyder huruvida vi människor upplever att det som händer i vår omgivning och inom oss, som exempelvis våra känslor, är begripligt. Hanterbarhet handlar om hur vi upplever att det finns resurser som vi kan använda oss av när det blir jobbigt, om man finner lösningar på problem som andra upplever hopplösa. Meningsfullhet innebär i vilken utsträckning vi har tillgång till sådant som känns viktigt för oss och är en källa till personlig tillfredsställelse. Dessa begrepp är de tre grundstenarna och utgör tillsammans det teoretiska ramverk som benämns KASAM (ibid.).

Ivarsson (2007) ger en tydlig beskrivning hur man bland annat i skolans värld kan stödja barn med koppling till KASAM. Om barnet inte är motiverad (meningsfullhet) och om barnet inte klarar av skolan (begriplighet) samt om inte barnet får den hjälp som hen behöver (hanterbarhet) så kopplas detta till riskfaktorer. Omvänt blir det tydligt att vuxna tillsammans med barnet kan öka barnets KASAM, som till exempel att vi kan försöka förmedla hopp om att förändring är möjligt till barnet (meningsfullhet), vi kan söka efter resurser inom barnet och även i barnets närhet (hanterbarhet) samt så kan vi tillsammans med barnet förstå vad som händer (begriplighet).

3.5 Anknytning

Anknytningsteorin utvecklades av Bowlby och Ainsworth och handlar om hur och varför nära känslomässiga band formas. Anknytningens funktion är att skydda barnet mot faror som hotar barnets överlevnad. Specifikt handlar det om hur barn utvecklar och bevarar förmågan att använda sig av vissa utvalda individer som källor till trygghet och beskydd i stunder som upplevs som hotande (Broberg, Granqvist, Ivarsson & Mothander, 2006).

Enligt Bowlbys teorier om anknytning anses de två första levnadsåren vara särskilt viktiga då det är under denna period som barnet genom sin anknytningsrelation till en förälder skapar ett skydd mot senare former av våld. Om denna ursprungliga anknytningsrelation störs blir barnet ytterst sårbart för påfrestningar senare i livet. Omvänt kan en lyckad anknytningsrelation skapa ett slags vaccin för barnet mot sårbarhet inför framtida trauman. Små barn utvecklar olika mönster av anknytning beroende på relationen till sin anknytningsperson. Centralt i teorin är därför uppdelningen av olika anknytningsmönster i *trygg*, *otrygg undvikande* samt *otrygg ambivalent* anknytning (Andersson & Hollander, 1996).

Enligt Broberg m.fl., (2006) utmärks trygg anknytning utmärks av att barnet kan använda föräldern som en trygg bas, det vill säga en famn som barnet kan utgå från och återkomma till efter att ha utforskat världen. För att denna anknytningsform ska kunna skapas måste barnet ha tillräckligt mycket erfarenhet av att en förälder hört, förstått och velat hjälpa barnet. Otrygg undvikande anknytning utmärks av att barnet inte använder föräldern som en trygg bas. Barn som i ettårsåldern har detta anknytningsbeteende har i större utsträckning än de barn med trygg anknytning erfarenheter av ett samspel med en förälder som visat att hen inte är så förtjust i barnets uttryck för känslomässiga behov. Eftersom så små barn som barn i ettårsåldern är i stort behov av sina föräldrar för sin överlevnad, lär sig barn med ett otryggt undvikande anknytningsbeteende snabbt att möjligheter att uppnå största möjliga grad av närhet är beroende av att barnet inte ger alltför stort uttryck för behov av tröst och omsorg, d.v.s. att det inte ska gnälla över småsaker utan hålla sådant för sig själv. Otrygg ambivalent

anknytning utmärks av att barnet maximerar sina anknytningsbehov. Problemet för dessa barn är att kontakten med föräldern inte är effektiv, det vill säga den bidrar inte att få anknytningssystemet att gå i vila vilket är det som eftersträvas. Barn som utvecklar otrygg ambivalent anknytning har i större utsträckning än andra barn levt med föräldrar som samspelar med barnet på ett oförutsägbart sätt. Barnet har svårt att lära sig vad som kan förväntas av föräldern och samspelet sker på den vuxnes villkor. När det passar föräldern kan den vara en väldigt bra förälder, men till skillnad från föräldrar som har en trygg anknytning till sina barn styrs dessa föräldrar av sina egna impulser i stället för av barnets signaler. Barnet blir på detta sätt utelämnat till föräldrarnas godtycke (ibid.).

3.6 Skam

Scheff och Starrin (2002) beskriver skam som den emotion som starkast påverkar individens självkänsla och den sociala interaktionen, men i det moderna samhället så trängs ofta denna känsla bort. Motpolen till skam är stolthet, och myten om den rationella och självbehärskade människan vidmakthålls. Varje relation som individer har innebär känslor, och om dessa känslor innehåller skam eller besläktade känslor till skam följer automatiskt en tendens att undertrycka dessa känslor och inte erkänna dem. Då vi undantrycker dessa skamkänslor är det svårt att känna av hur relationen till den andre egentligen ligger till. Skammen blir till vår moraliska kompass och uppkommer när vi känner ett hot mot våra sociala band och de är viktiga för människan. Skammen ger ofta en signal om problem i en relation och den reglerar ofta uttrycket för hur vi förhåller oss till andra känslor vi har. Ett exempel på detta är benägenheten att hålla tillbaka uttryck för sorg, rädsla, ilska, kärlek på grund av rädslan att skämmas över dem. Upplevelsen av skam kan bli så stark att den kan bidra till att befästa social underordning och ojämlikhet, som i sin tur kan leda till att individen betraktar sig själv som mindre värd och underlägsen och därmed övertar andras fördomsfulla attityder mot sig själv (ibid.).

4. Metod

Nedan redogörs för studiens metodval, urval och genomförande. Vidare görs en beskrivning av begreppen validitet och reliabilitet i kvalitativ forskning, följt av en diskussion kring den valda metoden. Avslutningsvis redovisas etiska reflektioner kring metoden.

4.1 Metodval

Studiens forskningsansats är kvalitativ, detta då studiens syfte baseras på att fånga självbiografiförfattarnas erfarenheter och upplevelser av sin uppväxt. Enligt Bryman (2011) så bygger kvalitativa studier på en forskningsstrategi där tonvikten ligger på ord och inte på att kvantifiera data. Den kvalitativa forskningen är induktiv och konstruktionistisk, vilket vi vill hävda att denna studie är. Med ett induktivt angreppssätt menas att teorin är resultatet av en forskningsansats.

Vi har valt att göra en studie i form av biografi- och livsberättelseforskning. Biografi handlar om att skriva livsberättelser, och om berättelserna skrivs i första person är det fråga om självbiografi. För att komma så nära källan som möjligt har vi valt att läsa självbiografier. För att sedan analysera självbiografierna har vi till vår hjälp använt oss av kvalitativ innehållsanalys. Enligt Johannson och Öberg (2008) så ger livsberättelseforskning en rik kunskap om författarens meningsskapande, det sociala livets komplexitet samt vardagslivets relationer. Den personliga berättelsens främsta fokus är den historiska aspekten, vad det är som faktiskt har hänt och att förmedla en bild av hur huvudpersonen är och hur hen har blivit den hen är. Livsberättelser synliggör hur människor upplever sitt subjektiva liv, de skapar en möjlighet att ta del av och förstå andra människors liv och erbjuder modeller för läsaren att förstå sitt eget liv.

4.2 Urval

Vår definition av begreppet maskrosbarn stämmer väl överens med Cronströms (2003) definition och det är den som ligger till grund för vårt urval av självbiografier:

- Att som barn vuxit upp i hem som präglats av föräldrar som på grund av missbruk och/eller allvarlig psykisk störning under långa perioder inte har kunnat ta hand om sig själva, ännu mindre fungera som förälder för sina barn.
- Att som vuxen vara psykiskt frisk och inte vara i ett ihållande missbruk, samt klara av att ta hand om sig själv och eventuella barn.
- Att kunna kvalificera sig för att arbeta och kunna behålla det, samt ha förmågan att etablera nära relationer och behålla dem.

Urvalet skedde genom ett målinriktat urval. Detta betyder att böckerna valdes ut på ett strategiskt sätt så att de är relevanta för våra forskningsfrågor. Enligt Bryman (2011) kan ett målinriktat urval inte generalisera en population, utan urvalet väljs ut för att de är av relevans för en förståelse av en social företeelse.

För att få en så stor bredd som möjligt ville vi studera självbiografier författade av både män och kvinnor. Det föll sig så att de manliga författarna är välkända personer. Detta är inget vi eftersträvade eller har lagt någon vikt vid i analysen.

Vi valde ut vårt empiriska material enligt följande kriterier:

- Att vara ett maskrosbarn enligt ovan nämnda definition.
- Böckerna ska vara självbiografier.
- Författarna ska vara över 30 år vid författandet av biografierna, så de har lämnat sin barn- och ungdomsperiod och klivit in i vuxenlivet.
- De ska ha levt i en social utsatt situation redan från småbarnsåren.
- Förälder/föräldrar med missbruksproblematik eller/och psykisk ohälsa.
- Både manliga och kvinnliga författare.

4.3 Avgränsningar

Vi har gjort ett medvetet val att avgränsa vår studie till barn med föräldrar/förälder som har missbruksproblematik eller/och psykisk ohälsa. Ytterligare avgränsning är åldersfördelningen. Vi ville nå beskrivningar så nära nutid som möjligt. För att uppnå kriteriet att vara över fyllda 30 år och ha hunnit publicera en självbiografi, kunde vi inte hitta självbiografier som var skrivna av yngre författare. Vi valde av samma anledning bort självbiografier skrivna av författare födda tidigare än 1960 då vi ansåg att det skulle skilja sig för mycket från nutid. Därav den snäva åldersfördelningen.

4.4 Genomförande

Vi har valt att läsa sex stycken självbiografier och med utgångspunkt i studiens syfte och frågeställningar har sedan en kvalitativ innehållsanalys genomförts. Detta beskriver Bryman (2011) som det vanligaste tillvägagångssättet gällande kvalitativ analys av dokument. Det innefattar letande efter teman i det material som analyseras. Tillvägagångssättet för att hitta dessa bakomliggande teman är något som sällan beskrivs.

Eftersom vi är två som läser samma böcker så gick vi först igenom vad som kunde höras till våra frågeställningar i böckerna. Sedan läste vi böckerna och sammanställde varje bok, utifrån sammanställningarna så kom vi fram till vad vi ville klargöra. Det vi väljer att fokusera på är vilka risk- och skyddsfaktorer som framgick, vilka överlevnadsstrategier de använt, hur de

försökt få hjälp, socialtjänstens agerande och återhämtningsprocesser. För att få en överblick och ett sammanhang kodade vi sammanfattningarna med dessa teman, och utifrån sammanställningarna gjorde vi även en översyn för att säkerställa att vi har lyft samma saker i texten. Vi gick igenom bok för bok utifrån de teman fastställt för att säkerställa reliabiliteten i vårt arbete. Efter detta gjorde vi ett analyschema där vi sorterade in allt material som vi samlat in och kodat. Risk- och skyddsfaktorer är indelade i tre underkategorier, faktorer tillhörande barn, vårdnadshavare och närmaste nätverk. Siffrorna under varje självbiografi står för mängden av risk- och skyddsfaktorer vi funnit i respektive självbiografi. Under tema överlevnadsstrategier, hur de försökt få hjälp och återhämtningsprocesser betyder siffrorna samma sak, exempelvis hur många överlevnadsstrategier som framgår i respektive självbiografi. Under temat socialtjänsten står siffran 1 för insats och 0 för inga beskrivna insatser alls. Se analyschema bilaga 1.

4.5 Tillförlitlighet

Validitet mäter styrkan och hållbarheten i ett uttalande och handlar vanligen om huruvida en metod undersöker vad den påstår sig undersöka. Eftersom det inte är mätning som är det främsta intresset för kvalitativa forskare så blir frågan om validitet egentligen inte av stor betydelse i kvalitativa undersökningar. Däremot så föreslår kvalitativa forskare två andra grundläggande kriterier för bedömning av en kvalitativ undersökning och det är tillförlitlighet och äkthet (Kvale & Brinkman, 2014).

Begreppet tillförlitlighet omfattar bland annat trovärdigheten med studien, överförbarheten och pålitligheten. Äktheten omfattar mer sådant som om undersökningen ger en rättvis bild av den grupp människor som studerats, huruvida undersökningen hjälper de människor som medverkat i den att komma fram till en bättre förståelse både av sin egen sociala situation och andras, samt om undersökningen har bidragit till att de kan ändra sin situation eller fått bättre möjligheter att vidta de åtgärder som krävs (Bryman, 2011).

För att öka tillförlitligheten i studien är det viktigt att vara tydlig i forskningsprocessen och beskriva hur arbetet gått till väga utförligt, vilket görs under genomförandeavsnittet och urval. Vi är medvetna om att det är författarnas egna subjektiva livsberättelser vi läser, och vi har varit noga med att inte lägga några egna värderingar som riskerar att färga studien med eget tyckande.

4.6 Metoddiskussion

Vid personliga dokument så bedöms autenticitetskriteriet, vilket betyder att avgöra om det är den påstådda författaren av en bok som är den verkliga upphovsmannen. Spökskrivare är idag

vanligt förekommande, framförallt när det gäller kända personer som skriver böcker. Välkända personers böcker kan bli av stort intresse för många människor, och de bör därför tänka på hur ärliga de skall vara i sina skrifter eller om de istället ska hålla upp en fasad som skall skyddas (Bryman, 2011).

Vi har reflekterat över det faktum att två författare är välkända personer och hur detta påverkat deras anledning till att författa och publicera sina livshistorier. Möjligheten finns att de utnyttjar sin livshistoria och sitt författarskap till att synas och öka i popularitet, men möjligheten finns även att de utnyttjar sitt kändisskap till att nå ut med ett, för dem viktigt budskap. Vi tror inte detta påverkat vårt resultat då de redan var kända när publicerade sina självbiografier.

Det var för oss av stor betydelse att ha den rätta upphovsmannen till böckerna, och vi valde därför ut självbiografier för att slippa ytterligare ett steg i tolkningen av böckerna. Eftersom berättelserna är personliga och berör väldigt djupt så har det varit en fördel att kunna ta till sig dem via texterna, och smälta på egen hand. Det hade varit betydligt svårare att få ta del av dessa berättelser via intervjuer med författarna. En fördel med intervjuer hade dock varit att det hade varit möjligt att ställa följdfrågor.

Sammanlagt läste vi sex böcker under någon veckas tid vilket innebar intensiv läsning. Eftersom böckerna verkligen har berört oss hade mer tid till reflektion varit att föredra.

4.7 Etiska överväganden

Vår studie innebär inga etiska problem då vårt material redan är publicerat. Etiska aspekter och bedömningar bör däremot ständigt vara närvarande under hela studien och i de val vi kontinuerligt gör. Vi har resonerat kring frågor som huruvida någon kan komma till skada genom att ingå i vår studie och vilka konsekvenser studien kan få för de aktörer som ingår. Ytterligare en fråga att ta ställning till är om det går att rättfärdiga studien utifrån författarnas perspektiv. Författarna till självbiografierna som vi valt att läsa och analysera har själva gjort ett aktivt val att offentligt berätta sin subjektiva version av sin livsberättelse (Johansson & Öberg, 2008).

5. Redogörelse för självbiografierna

Nedan följer en kort sammanfattning av respektive självbiografi.

5.1 Självbiografi 1

Kärlek och stålull (2004) av Lisbeth Pipping född 1962

Lisbeth växer upp med en mamma som har kognitionssvårighet samt missbruksproblematik. Hennes uppväxt präglas av misär, bristande omsorg och kärlekslöshet. Pappa finns där under Lisbeths fyra första år men försvinner sedan mer och mer in i sin alkoholism, för att försvinna helt när mamma och pappa skiljer sig då Lisbeth är 6 år. Lisbeth blir då, som hon själv skriver det, en ensamstående trebarnsmor, eftersom hon lämnas med allt ansvar för sina två småsyster och sin mamma som är på en kognitiv nivå av en elvaåring.

5.2 Självbiografi 2

Maskrosungen (2006) av Sandra Gustafsson född 1972

Sandra växer upp med en psykiskt sjuk mamma med missbruksproblematik och en frånvarande pappa. Ofta finns det ingen mat i huset och de pengar som finns går till mammans missbruk. Sandra tvångsomhändertas vid ett och ett halvt års ålder men återvänder sedan till sin mamma ungefär ett år senare för att återigen leva i en värld av eskalerad misär. Boken handlar om hur Sandra överlever sin barndom med de oerhört hårda förutsättningar som rådde bland annat genom att bokstavligen överleva på utsmusslad mat från vänner, då hon aldrig får någon mat hemma.

5.3 Självbiografi 3

Kärleksbarnet (2006) av Hillevi Wahl född 1965

Hillevi växer upp med två föräldrar där båda har missbruksproblematik. Boken är en berättelse om hur det är att vara barn och växa upp mitt i, vad Hillevi beskriver som ett alkoholists barns inferno. En uppväxt som bland annat präglas av hot om att bli bortlämnad, mobbing i skolan och en mamma som gång på gång försöker ta sitt liv vilket innebar en ständig oro att somna om natten. Hillevis räddning blev att bryta helt från sin familj i tidig ålder.

5.4 Självbiografi 4

Kriget är slut (2010) av Morgan Alling född 1968

Morgan växer upp med en icke närvarande fader och en kärleksfull mamma med missbruksproblematik. Efter Morgans första fyra levnadsår med sin mamma slussas Morgan

mellan olika barnhem och ett flertal fosterhem. De vuxna människorna i Morgans närhet sviker honom gång på gång vilket leder till att han har svårt att lita på någon. Morgan får uppleva att vara ny i en klass alldeles för många gånger på grund av alla hans flyttar, men klarar uppgiften genom att vara klassens clown.

5.5 Självbiografi 5

Det som inte syns (2012) av Marlene Lund Kopparklint född 1973

Marlene växer upp med två föräldrar där båda har missbruksproblematik. Marlene berättar om hennes kamp om att bli sedd under sin uppväxt, och om alla människor som visste hur det egentligen låg till, men som inte gjorde någonting. Pappan lämnar mamman och Marlene gång på och gång och vid varje separation hoppas Marlene att allt skall bli bättre vid nästa återförening. Pappan erkänner sitt missbruk men aldrig mamman, som lever i total förnekelse. Att få mamman att erkänna sitt missbruk blir en fix idé för Marlene, som tror att allt blir bra bara hon erkänner.

5.6 Självbiografi 6

I skuggan av rampljuset (2015) av Bobby Ljunggren född 1961

Plötsligt en dag när Bobby är fyra år, lämnar Bobbys mamma bort honom till ett kärlekslöst och hårt fosterhem. Boken handlar om hur Bobby tar sig igenom den svåra tiden i fosterhemmet och hur han under flera års tid växlar mellan ett kärlekslöst fosterhem under veckorna och på helgerna till ett liv i lyx tillsammans med sin mamma och hennes nya man Åke. Det som till slut blir Bobbys räddning är musiken, men det håller även på att kosta honom livet.

6. Resultat och analys

I detta avsnitt presenteras studiens resultat utifrån syfte och frågeställningar. Resultatet delas upp i tidigare nämnda teman risk- och skyddsfaktorer, överlevnadsstrategier, hjälpbehov, socialtjänsten samt återhämtning och läkningsprocesser. De resultat som framgår under skyddsfaktorer, riskfaktorer samt överlevnadsstrategier kopplas till den teoretiska tolkningsramen. Några författare uttrycker sig mer klart och tydligt, vilket resulterar i att vissa författare citeras mer frekvent. För en sammanställning av resultatet, se bilaga 1.

6.1 Skyddsfaktorer

Tre tydliga skyddsfaktorer som identifierats i samtliga självbiografier är kärlek och närhet till vårdnadshavare, nära och kärleksfull relation till annan än förälder, samt återhämtning och anpassning. Ytterligare fyra skyddsfaktorer som identifierats i fem av sex självbiografier är ansvar, vänner, skola samt vuxna som bryr sig om på ett personligt sätt, vi redogör nedan för varje tema. Dessa mer framträdande skyddsfaktorer beskrivs mer utförligt nedan.

6.1.1 Skyddsfaktorer som förekommer i samtliga självbiografier

Kärlek och närhet till vårdnadshavare

Alla författare har levt med en eller båda sina föräldrar under sina första fyra levnadsår. Utifrån författarbeskrivningarna kan det tolkas som att de första åren har varit någorlunda fyllda av kärlek och närhet till någon av föräldrarna. Därav drar vi slutsatsen att de haft möjlighet till anknytning till åtminstone en förälder. En författare delger ett avsnitt ur en rapport från barnhemmet hon blir placerad på.

”barnet var påfallande passiv och föreföll deprimerad, men att hennes utveckling på barnhemmet tyder på att hon tidigare har haft en varm och positiv kontakt med mamman. Denna mor- och barnrelation ses som utgångspunkt för Sandras grundläggande tillit och förmåga till kontakt, vilket nu avspeglas i förhållandet till barnsköterskorna” (Sandra).

Jag log och höll honom hårt i handen. Jag hade alltid varit pappas flicka (Hillevi).

Jag älskade min pappa och han älskade oss på sitt sätt. Min pappa hade svårt att visa känslor, men jag visste att han älskade mig, det kände jag även om han inte sa något. Han brukade ta mig med ut på stan och ofta fick jag åka bak på hans fina blå moped på barnsadeln han köpt så att jag skulle sitta bar. Jag älskade att sitta bak på pappas moped (Lisbeth).

Nära och kärleksfull relation till annan än förälder

Samtliga författare nämner någon i sitt nätverk som betytt mycket.

Den allra första, räddande ängel som jag minns är min farmor. Hon fanns där under några få år och hennes inflytande gjorde att pappa inte drack, att han under mina första år höll sig nykter. Hon utgjorde ett skyddsnet åt oss (Lisbeth).

Återhämtning och anpassning

Alla författare beskriver händelser som visar på en anmärkningsvärd förmåga till anpassning och återhämtning. En av författarna, Hillevi, beskriver till exempel hur hennes mamma lovar henne flera tusen kronor om hon inte äter godis på ett helt år. Hillevi kämpar hårt med detta och lyckas hålla sig hela året med belöningen som mål. När ett år har gått föreslår mamman som inte har några pengar att ge, att Hillevi ska hålla uppe ett år till och på sätt få ännu mer pengar. Hillevi blir först oerhört besviken, men hämtar sig snabbt och går med på det. Samma process igen och när året har gått längtar Hillevi enormt mycket efter sin belöning. Hennes förhoppningar krossas dock då mamman brutalt säger att det inte finns några pengar alls och Hillevi förstår att allt var en lögn. Trots besvikelsen reser hon sig upp och går vidare.

Jag lägger märke till hur de äter så att jag kan göra likadant (Morgan).

Allt kändes bara hopplöst, ofattbart. Ingenting verkade någonsin bli bättre utan det bara staplades mer och mer elände. Det verkade inte finnas någon ände på det, eller något sätt att skydda sig från alla människor som gjorde henne illa. Det enda hon kunde göra var att försöka blunda, stänga in alla känslor, inte visa något. Inte låta någon komma henne nära igen. Inte låta någon få veta hennes sorg (Marléne).

Jag är tyst medans han slår. Sedan går jag in till Stefan som sitter i sängen. Hans ögon är stora och mörka. Så, säger jag, vad ska vi leka? Memory? (Morgan).

6.1.2 Skyddsfaktorer som förekommer i fem av sex självbiografier

Ansvar

Ansvar träder tydligt fram som ett genomgående tema i självbiografierna. Alla författare utom en berättar om hur de tar ansvar för sina föräldrar eller syskon.

När jag blev sex år flyttade min älskade pappa hemifrån och jag fick ta hela vuxenansvaret för mamma och mina två småsyster, istället tvingades jag bli ensamstående trebarnsmamma med allt vad det innebär, men ansvar för mamma och mina två småsyster (Lisbeth).

Men de ska inte få knäcka mig tänker jag. Jag har Stefan att ta hand om. Måste vara stark för hans skull (Morgan).

Vänner

Vissa hade få vänner, någon endast en väldigt betydelsefull, medan andra hade många vänner.

Jag och Elin fann varandra direkt när Elin kom till klassen i femman. Snart blev vi bästisar. Det var första gången som jag hade en verklig vän och det kändes som det finaste som hänt. Elin var den första personen som jag öppnat mig för när det gällde det som hände där hemma. Så skönt det kändes att få släppa ut alla tankar, berätta hur det blev när mamma och pappa var fulla. Trycket jag hade inom mig lättade (Marléne).

De som fick veta var två kompisar som lovade att inte berätta för sina föräldrar. Om jag var hungrig smugglade de ut stora runda knäckebröd proppade med ost, leverpastej och gurka. För mig handlade det om att bli mätt, för dem var det ett spännande äventyr (Sandra).

Skola

Författarna beskriver i varierande grad skolan som ett skydd där de bland annat kan andas ut och känna trygghet.

Vår tillvaro i fosterhemmet blev också en aning lättare när vi började skolan. Siris elakheter lugnade sig, och antingen berodde det på att hon förstod att vi nu fick helt nya kontaktytor, med andra vuxna människor som såg hur vi mådde och som vi kunde berätta saker för (Bobby).

Skolan hade blivit den tryggaste punkten i mitt liv. Det fanns ett schema, man visste vad som var planerat varje dag. Inte som hemma där en lugn stund kunde förvandlas till ett kaos i nästa. Var jag den enda som inte längtade särskilt mycket efter sommarlovet? (Marléne).

Vuxna som bryr sig på ett personligt sätt

Det märks tydligt i författarnas beskrivningar hur många små olika faktorer blir oerhört viktiga i deras kamp för överlevnad. Några exempel som framkommer är skolsystems omplåstring och omsorg, granne som erbjuder sig att ta med barnet till söndagsskolan, frökens snälla kommentarer i skolbetygen, en släkting som kommer på besök med en present, en möjlighet att få komma hem till vänners familjer och uppveva deras kärlek och omsorg.

Sedan var det alla tanter som fanns runt mig som barn. Tanter som jag fick komma hem till och där jag fick mat, där jag ibland kunde få bada, få värme och möta kärlek (Lisbeth).

Vänskapen med Micke tog mig igenom några tuffa år som liten. Jag fann trygghet hos honom och hans familj, och fick en mycket bra kontakt med hans föräldrar. De såg mig för den jag var, och de såg hur roligt jag och Micke hade (Bobby).

*****

Vi kan förstå om man jämför författarnas beskrivningar utifrån kärlek och närhet till vårdnadshavare med vad Broberg m.fl. (2006) skriver om Bowlbys teorier om anknytning, att de som små barn har utvecklat olika anknytningsmönster till sin mamma och pappa beroende på föräldrarnas förmåga att svara i deras anknytningsförsök. I Lisbeths självbiografi är det ganska tydligt hur hon har en trygg anknytning till sin pappa, medan hon har en otrygg undvikande anknytning till sin mamma. Lisbeths mamma har med all önskvärd tydlighet visat att hon inte tycker om när barnet gråter eller visar andra känslomässiga behov och Lisbeths utvecklar också tidigt strategier för att hantera detta.

Sandra som växer upp med en psykisk sjuk mamma har istället utvecklat en otrygg ambivalent anknytning till sin mamma. Här sker samspelet på den vuxnes villkor och anknytningen styrs av den vuxnes impulser inte av barnets signaler. Sandra är inte ensam om detta, i princip alla författare beskriver händelseförlopp som pekar mot att de har en otrygg ambivalent anknytning till någon av föräldrarna.

Vi kan inte med säkerhet uttala oss utifrån biografierna om kvaliteten på anknytningen till den förälder som barnet har haft den mest trygga anknytningen till. Det är viktigt att göra skillnad mellan att utveckla en anknytning och kvaliteten på anknytningen. Då ett barn knyter an till en förälder där det förekommer regelbunden fysisk kontakt betyder det att barnet även knyter an till en misshandlande eller vanvårdande förälder (Broberg, m.fl., 2006). Trots detta tror vi att Hessle (1996) nuddar vid kärnan av varför dessa författare har gått från barn i riskzon till maskrosbarn när han skriver att en lyckad anknytningsrelation under de två första levnadsåren kan skapa ett sorts vaccin för barnet mot sårbarhet inför framtida trauma.

Resultatet som framkommit under temat återhämtning och anpassning kopplar vi samman med hur Borge (2012) beskriver begreppet resiliens. Resiliens skapas i processer där målet är ett tillfredsställande resultat. Det finns inte en typ av resiliens, precis som riskfaktorer varierar, varierar även graden av resiliens. Det finns inget klart svar till hur resiliens utvecklas, utan Borge beskriver att man måste uppmärksamma undantagen, det vill säga de barn som når en gynnsam utveckling, när man studerar barn i riskzon. Borge beskriver två viktiga skyddsfaktorer som framkommit i forskning med resilienta barn. Dessa två faktorer är ett gott förhållande till antingen mor, far eller syskon, och den andra är att förmå förbise eller aktivt dra sig undan från problem. En tanke här är att processen för att utveckla resiliens hos ett barn kan starta i en trygg anknytning med en förälder och stärks när barnet förmår resa sig efter besvikelser som i fallet ovan där Hillevi luras på sin belöning för godisuppehåll. Resiliens existerar i olika grader, det finns inte en typ av resiliens lika lite som det finns en typ av risk. Dessa samspelar med varandra och allvarlighetsgraden av risk och mängden riskfaktorer har betydelse för hur stark resiliens kan bli.

6.2 Riskfaktorer

Ett stort antal riskfaktorer är genomgående för alla författare. Alla beskriver händelser som indikerar närvaro av riskfaktorer som fattigdom, ensamstående vårdnadshavare, bristande socialt stöd, skam, trauma, psykisk- och/eller fysisk misshandel, bristande föräldraförmåga, frånvarande far, upprepade svek samt psykisk stress. Vi redogör nedan för varje tema.

6.2.1 Riskfaktorer som förekommer i samtliga självbiografier

Fattigdom

De flesta av författarna beskriver hur de levt under väldigt knappa ekonomiska förhållanden. Om de inte uttryckligen skriver det så förstår man det utifrån vardagsbeskrivningarna.

Jag har ingen tandborste för den kostar pengar och tandkräm är ännu dyrare. Min mamma har svårt att ta hand om sina pengar så de är alltid slut. Mina tänder är små och svarta och det ser ut som någon gnagt på dem (Lisbeth).

Frukost var en lyx, det fick jag inte hemma och på sin höjd en torr brödbit på kvällen. Jag åt hos kompisar, ett evigt dörrknackande och planerande (Sandra).

Ensamstående förälder

Alla författare har levt med ensamstående mödrar under längre eller kortare perioder av sina liv. I vissa fall har pappan funnits där under vissa perioder för att sedan på grund av äktenskapliga problem försvinna ur barnens liv, i vissa fall har det inte funnits någon pappa alls. En pojke placeras i ett fosterhem där han från fyra års ålder utsätts för både psykiskt och fysiskt våld. Detta på grund av att hans ensamstående mamma arbetade och tvingades lämna bort honom då barnomsorg ännu inte fanns.

De flesta helgerna fick jag komma hem till henne (mamman), men på söndagseftermiddagarna lämnade hon tillbaka mig. Hon hade det fortfarande knapert efter skilsmässan från min far och pendlade mellan Aten och Stockholm. Jag tror hon tog de jobb hon kunde få, och att det var praktiskt att jag bodde i en villa utanför stan. Fosterhem kallade hon det aldrig för (Bobby).

Bristande socialt stöd

Flera situationer uppstår som visar på det bristande sociala stöd dessa författare haft under sin uppväxt. En författare beskriver hur han i vuxen ålder träffar några som bodde grannar med den fosterfamilj han under en period vistades i. De berättade att de brukade höra när han skrek då fosterpappan slog honom, men att de inte visste vad de skulle göra åt det.

-Morgan, hur har ni pojkar det där nere hos Gustavssons? frågar plötsligt Annikas mamma. Panik. Har de hört något? Både en rädsla och en förhoppning. Nästan varje dag skriker jag så högt jag kan. Jag vill att grannarna ska få höra. Att han ska få lida (Morgan).

Allis visste att det fanns människor runt omkring henne som hade insyn i vad som pågick här hemma, bland annat mormor och moster, men ingen gjorde något åt det. Ibland hjälpte de henne att släcka de värsta bränderna efter att hon själv larmat, men de lämnade henne i askan efteråt. I väntan på att nästa brand skulle blossa upp. Gång, på gång, på gång. Fanns det verkligen inte någon i hela världen som såg hur det var? (Marléne).

Skam

Alla författare tar upp skam på ett eller annat sätt i böckerna. En författare skriver om hur skammen har påverkat henne mycket och att hon borde fått hjälp med det som barn, att hon borde fått möjlighet att prata öppet och fritt om sin mamma och att någon borde ha hjälpt henne att förstå varför hennes mamma var som hon var.

Jag skämdes så över min mamma och det var svårt att hantera på egen hand för skam uppstår ur omgivningens tystnad (Lisbeth).

Ett annat barn som var fosterhemsplacerad i ett totalt kärlekslöst hem beskriver hur han anpassar sig för att han skäms.

Utsatta, bortlämnade och övergivna barn vågar inte protestera. Det ligger i förtryckets själva natur att de som är underlägsen anpassar sig. Man skäms för att vara annorlunda. Så var det för oss. Vi blev en del av missförhållandena och kämpade för att dölja dem (Bobby).

Trauma

Författarna beskriver händelser av trauma, en värre än den andra, en del har en bakgrund fylld av dem, en del är mer förskonade. En författare beskriver en händelse då hon är tolv år och blir brutalt våldtagen av en äldre man.

Jag hittade bara små bitar, fragment av kvällen i rummet jag befann mig i, smärta, förnedring och maktlöshet. Bredvid mig låg han som så brutalt tagit ifrån mig min barndom, stulit min stolthet. Hatet och bitterheten sköt upp inom mig (Marléne).

Ett annat trauma är när en författare beskriver en händelse då en väns lillasyster ramlar ut ur ett fönster för att mamman till flickan inte har tillräckligt med koll på barnet, hon faller ner på marken och dör. Mamman till författaren ger henne skulden för händelsen.

”Marie trillade ut för att ni var så dumma att ni inte orkade gå upp. Det är ert fel”. Jag kan inte minnas vad jag svarade, minns bara de där orden om att det var vårt fel. De satt fast i mitt huvud. Ville inte försvinna (Lisbeth).

Psykisk- och/eller fysisk misshandel

Alla författare utsätts för psykisk- och/eller fysisk misshandel på något sätt, här finns det många exempel att välja ifrån. Vi väljer ut några av dem.

Men det värsta var nog ändå känslan av att vi inte hade något värde. Känslan av att vi var helt maktlösa och i händerna på en elak tant som tyckte att vi var smutsiga och otäcka. Känslan av total kyla, ingen värme eller kärlek fanns att hämta någonstans i det där hemmet. Jag var alltid rädd, alltid på min vakt (Bobby).

Satana! Satana! Aaaaaargh! Och det var här, hon gick över gränsen. Hon började sparka mig. Jag blev först så paff att jag inte fick ur mig ett ljud, och när hon bara fortsatte och fortsatte lade jag mig i fosterställning med händerna runt huvudet medan hon stampade och sparkade mig. Hennes klackar träffade mig på låren, i rygglutet och på vaderna. Det gjorde vansinnigt ont (Sandra).

Hon tar en bit stålull och doppar den i det heta vattnet. Sedan skrubbar hon mig med stålullen. Jag sitter i en evighet på köksbordet. Inte gråta, inte gråta. Trots att jag bara är fem år gammal har jag lärt mig att min mamma inte tål barn som gråter. Många av rivsåren blir variga och det tar hela sommaren innan de sista är läkta. Men jag får inga ärr, inga som syns utanpå i alla fall (Lisbeth).

Bristande föräldraförmåga

Flera av författarna gör beskrivningar av vårdnadshavernas bristande förmåga att vara förälder. Exempel som framgår är bland annat brister i omsorgen kring barnet, svårigheter att hantera pengar och att sköta hushåll.

Jag har inga minnen av att jag duschade eller badade hemma de sista åren. Jag vet bara att jag brukade trycka ner en skumgummimadrass i badkaret och sova där. Det var äckligt överallt, det luktade bränt, rök och avföring. När vi var på toaletten torkade vi oss på det som låg i tvättkorgen (Sandra).

Det kan vara krångligt att städa ur sängen om det kommit mycket spyor på madrassen, eftersom jag inte har några lakan i sängen. Täcket brukar jag skaka så gott det går och hänga ut på balkongen så det får torka. Jag vänder på madrassen så att den smutsiga sidan kommer neråt. Det luktar inte så gott, men det brukar det inte göra hemma hos oss så det spelar inte så stor roll (Lisbeth).

Det var inte så att mamma inte gav mig mat för att straffa mig, det var bara en sådan sak som hon inte tänkte på. Hon hade fullt upp med att överleva (Sandra).

Frånvarande far

Flera av författarna växer upp med en frånvarande far.

Min pappa! Skulle han inte bo här längre? Nu rasade allt igen. Skulle det bara bli jag och mamma, då? Vem skulle jag ringa? Tänk om mamma dog, så skulle det vara mitt fel. Jag bönade och bad, men mamma var bestämd. Pappa skulle ut (Hillevi).

Min biologiska pappa, Sven. Jag minns honom knappt, men jag har tänkt mycket på honom (Morgan).

Upprepade svek

Författarna beskriver genomgående upplevelser av löften som bryts om och om igen, deras besvikelse är stor.

Trots löftet hade uppesittarkvällen förvandlats till en mardröm efter bara några timmar. Ännu ett löfte hade brutits och mamma gick med jämna mellanrum ut i köket och drack i smyg (Marléne).

Hela vår relation färgades också av det stora sveket: att hon lämnat bort mig när jag var fyra år. Jag återupplevde det vecka efter vecka – varför ville hon inte ha mig hela tiden? (Bobby)

Åke var alkoholist. Han som alltid skulle finnas där för mig, han som jag trodde på. Sveket var så stort, så oerhört stort. Vreden som steg upp i mig visste inga gränser (Bobby).

Psykisk stress

Genomgående i självbiografierna är att alla författare lever under stark psykisk press. De är alltid redo för det oväntade och förhåller sig till oförutsägbarheten genom att utveckla vissa förmågor.

Jag tror verkligen på mamma, jag är säker på att pappa en dag ska döda henne. Mamma har berättat om sin rädsla för mig så många gånger att den blivit en del av mig. Så jag visste att en dag när jag kommer tassande över golvet på natten för att se om mamma lever kommer hon vara död. Hon kommer att ligga i sin säng och överallt kommer det att vara blod. Under två år vaknade jag livrädd varje natt (Lisbeth).

Men lika roligt som det kunde vara, lika läskigt blev det när hon helt plötsligt tvärstannade och började gapa på någon av alla sina osynliga översittare. Jag gick motvilligt med på hennes lekar eftersom jag visste att hon när som helst kunde bli jättearg och det var jobbigt att hela tiden behöva vara på sin vakt. Jag ville inte ha henne bakom min rygg (Sandra).

Lärde mig tidigt att parera dåligt humör och att försöka hålla mig osynlig. Det är ganska hårt när man är fyra-fem år (Bobby).

*****

Vissa av författarna beskriver relationerna till sina fosterföräldrar eller föräldrar som problematiska och att de ofta upplever skam. Enligt Scheff och Starrins (2008) teori om skam är skammen i en relation en signal som visar att något är problematiskt i relationen. Innehåller relationen skam så följer oftast en automatisk tendens att undertrycka andra känslor som vi har som bland annat rädsla, sorg, ilska och inte erkänna dem för vi är rädda för att skämmas över dem. Vi drar paralleller mellan Scheff och Starrins teori och det vi ser av resultatet ur våra böcker. En av författarna till biografierna beskriver tydligt i boken hur han undertrycker dessa känslor genom att svälja gråten och vreden och istället gå upp till kamp. Nu är det krig. Eller som en annan författare beskrev det, tårar och skam, det är konstigt att man känner skam men det är troligtvis konsekvensen av förnedringen.

Alla författare har enligt vår tolkning varit utsatta för långt fler riskfaktorer än det har funnits skyddsfaktorer att stärka upp med, här får vi ett något oväntat resultat.

Enligt teorier om riskfaktorer måste man titta på allvarlighetsgraden i de befintliga riskfaktorerna. Allvarlighetsgraden kan bedömas genom att titta på om fler riskfaktorer sammanhopas. Vissa gånger uppstår en enstaka riskfaktor som sedan försvinner. Man anser till exempel att en enstaka riskfaktor som en skilsmässa inte innebär någon större risk. Istället oroar man sig för belastningen barnet utsätts för i perioden fram till skilsmässan (Borge, 2012).

Akkumulationsteorin, vilket innebär att risk som läggs till risk får en starkare effekt, är en viktig del i teorier om risk- och skyddsfaktorer, och utifrån den kan man tänka att dessa barn inte borde ha gått från barn i riskzon till maskrosbarn, då de på intet sätt varit utsatt för enstaka riskfaktor. Om man tittar på allvarsgraden på riskfaktorerna så går även det emot teorierna då man får anse att det är väldigt grava riskfaktorer som författarna utsatts för som barn. Det som kan tala för det resultat som visar sig är hur risk- och skyddsfaktorerna interagerar med varandra (Borge, 2012).

Enligt Lagerberg och Sundelin (2003) är det karakteristiskt för interaktion att skyddsfaktorerna fungerar särskilt i högrisksituationer. Är risken låg har skyddsfaktorerna

mindre betydelse för utfallet. Detta kan förklara hur skyddsfaktorerna trots sin underlägsenhet i antal lyckats motverka riskfaktorerna till den grad att författarna nått ett lyckat utfall.

6.3 Överlevnadsstrategier

Två tydliga överlevnadsstrategier som framgick i samtliga självbiografier under analysen var tystnad och ömhetssökande. Övriga teman som framträdde tydligt var anpassningsförmåga, näring och sysselsättning. Nedan redogör vi för dessa teman.

6.3.1 Överlevnadsstrategier som förekommer i samtliga självbiografier

Tystnad

Många av barnen nämner aldrig deras hemska hemsituation för någon. Tystnaden från barnen är genomgående i böckerna. I vissa fall så hotar föräldrarna barnen om de berättar hur situationen är, i de fall som hot framgår är det mamman som hotar. Barnen beskriver hur de är tysta om sin tillvaro för att skammen är så stor.

Man kan undra varför vi aldrig berättade vad som hände hos Siri och Olle för någon annan vuxen. Men det märkliga med förtryck är som sagt att man successivt blir en del av det (Bobby).

Jag gick till skolsyster minst en gång i veckan, med diffusa symtom, men jag sa aldrig något om min hemsituation. Den skulle hållas hemlig till varje pris. Bara att få sitta inne hos skolsköterskan gav mig lite lugn och ro och så pysslade hon om mig lite (Sandra).

Vi skämdes för hur vi hade det, vi ville vara som alla andra. Vi sade inget till någon, vi ville passa in (Bobby).

Om du trodde att du skulle tvingas flytta ifrån den du älskar mest i hela världen – skulle du berätta då? (Marléne).

Ömhetssökande

Alla författare beskriver någon gång hur de söker efter kärlek, ömhet, tröst eller uppmärksamhet. Några av författarna tar varje tillfälle som ges för att få en stund av ömhet.

Jag drack både lut och diskmedel för att bli sjuk, det var de enda gångerna mamma brydde sig, när jag var sjuk (Hillevi).

Killarna jag tog med mig hem eller som jag följde med hem efter krogen, de som skulle fylla mitt tomrum, jag ville ha närhet (Marléne).

En av författarna beskriver hur hon slår sig själv för att få uppmärksamhet och tröst.

Första slaget gav inget resultat, det gjorde rejält ont, slog gång på gång ännu hårdare mot näsryggen. Hela huvudet värkte men hon brydde sig inte. Så äntligen kom näsblodet, hon såg

blodet droppa ner på klänningen. Hon slog ännu en gång för att det skulle komma igång ordentligt. Äntligen kunde hon andas ut. Nu måste väl mamma se henne (Marléne).

6.3.2 Överlevnadsstrategier som var vanligt förekommande

Anpassningsförmåga

Författarna beskriver hur de ständigt är på sin vakt, läser av situationen och anpassar sig.

Jag utvecklade tidigt förmågan att anpassa mig till olika sammanhang och hade kompisar i alla grupperingar, både bland dem som ansågs tuffa och dem som stämplades som mesiga. (Bobby).

En av författarna beskriver en av de otaliga gånger som fosterföräldrar kommer till barnhemmen för att hämta hem ett barn:

Det är en märklig känsla att alltid vara till salu. Jag vill passa in, vara gullig och charmig, samtidigt som jag inte har en aning om vilka de där två är (Morgan).

Näring

Många av familjerna hade det dåligt ekonomiskt, eller att de pengar som fanns lades på missbruk och andra onödigheter, vilket resulterade i att det i vissa fall inte fanns pengar kvar till mat. För barnen innebar det att hitta strategier var man kunde hitta mat i omgivningarna för att överleva.

En gång berättade jag som det var till en kompis mamma, jag är hungrig och får ingen mat hemma, får jag äta middag hos er? Det fick jag. Mamman i familjen ringde sedan socialtjänsten och gjorde en anmälan. Socialtjänsten ringde sedan mamma och frågade om dottern fick mat och mamma sa- klart hon får mat! Sedan skrattade de tillsammans och konstaterade att barnet hade väldig livlig fantasi (Sandra).

Meningsfull tillvaro

En hittade musiken som räddare, en hittade teatern och flera hittade kyrkan.

Jag hade nu upptäckt musiken, den blev som syre för mig (Bobby).

Ridån går ner och publiken applåderar. Jag har hoppat från hustak, blivit mordhotad, misshandlad och sviken. Ändå känns det som det här är första gången jag är levande på riktigt (Morgan).

Jag var ofta i kyrkan, det blev mitt andra hem för där var jag viktig. För mig var det en enorm upplevelse att få uppmärksamhet och beröm. Vad man än bad mig om så utförde jag det, för det var en så härlig känsla att få höra att jag var betydelsefull (Lisbeth).

Ett av barnen beskriver hur dagdrömmarna får henne att klara av tillvaron.

I dagdrömmar är allt möjligt och mina dagdrömmar hjälpte mig att överleva. Där var jag inte mobbad, jag hade många vänner och alla ville leka med mig. Jag har läst att dagdrömmar kan

hjälpa en att få ordning inuti sig själv mitt i allt kaos och att barn som har förmågan att dagdrömma klarar sig bättre. Det var tur att jag dagdrömde så mycket (Lisbeth).

*****

Utifrån Antonovskys (1991) teori om KASAM så har överlevnadsstrategier betydelse. Antonovskys tre begrepp som sammanfattar de faktorer som har betydelse för att klara av att handskas med motgångar är meningsfullhet, begriplighet och hanterbarhet. En del av strategierna för att överleva barndomen och uppväxten är enligt författarna att bland annat finna en tillvaro i livet som var av mening, något som hade betydelse. Exempel på det var musik, teater och flera av dem valde kyrkan. Där kände de sig behövda. Att känna meningsfullhet var enligt Antonovsky, i vilken utsträckning vi har tillgång till sådant som känns viktigt för oss och det är källan till att känna personlig tillfredsställelse.

Resurserna till att hantera sådant som var jobbigt fick många genom sina aktiviteter på fritiden men beskrivs också som något dem fick genom semestrar, sommarkollo och läger. Där samlade barnen sina krafter för att orka resterande tid av året. Det är svårt att göra en tolkning om författarna någonsin nådde begriplighet eller inte. Flera författare ifrågasätter hur man som vuxen människa kan utsätta barn för det de har fått gå igenom, den förståelsen är svår att nå enligt författarna.

6.4 Hjälpbbehov

Ett vanligt förekommande tema hos samtliga författare var att få slippa ansvaret. Ett annat tydligt tema som framgick var att samtliga författare vid något tillfälle försökte sig på ett rop på hjälp. Nedan beskrivs de teman som framgick hos samtliga författare.

6.4.1 Hjälpbbehov som framkommer i samtliga självbiografier

Ansvar

Författarna beskriver att de som barn fått ta ansvar, över sig själv och ibland andra, som egentligen någon vuxen skulle gjort i stället.

Att som barn tvingas ta vuxenansvar och ersätta sin mamma är att bli mycket, mycket ensam (Lisbeth).

Jag vet att min bror är orolig, han kan knappt prata, utan pekar mest. Vem ska förstå honom om inte jag är med? Jag är rädd att han gråter om inte jag är där (Morgan).

Rop på hjälp

Som vi tidigare nämnts håller de flesta barnen tyst genom sina uppväxtår om hur förhållandena är hemma för att överhuvudtaget överleva. En ständig rädsla över att bli

upptäckt infinner sig hos många av barnen, som bottnar sig i bland annat rädsla för att förlora sina föräldrar och/eller sina syskon, skamkänslor över att någon verkligen ska få se vilket helvete de lever i. Trots detta så händer det att barnen försökt få hjälp från omgivningen.

Efter skolan gick jag till fröken och berättade att jag inte fick vara med de andra på rasten. Fröken bara stirrade på mig, sedan tog hon ett steg tillbaka och tittade uppifrån och ner på mig. Hon stirrade länge och jag såg i hennes ögon att hon inte gillade det hon såg. ”I den här klassen får du lära dig ta för dig, det är väl något hos dig själv som gör att du inte får vara med de andra flickorna. Här i klassen har vi inga problem”, sa min nya fröken. Några gånger till försökte jag be henne om hjälp men det blev bara värre efter det så jag slutade (Lisbeth).

Jag vet att fanns människor runt omkring mig som hade insyn i vad som pågick här hemma men ingen gjorde något. Ibland hjälpte de mig att släcka de värsta bränderna efter att jag själv har larmat, men de lämnade mig i askan efteråt. I väntan på att nästa brand skulle ske, gång på gång. Fanns det verkligen inte någon i hela världen som såg hur det var? (Marléne).

Flera av författarna beskriver hur de har självmordstankar och hur några till och med gjorde självmordsförsök.

Det var fascinerande att se blodet rinna. Om jag ville dö måste jag ta i hårdare. Det här var ju bara en rispa, det behövdes nog inte ens sys. Jag karvade lite till. Aj, det gjorde ont. Det gjorde ont och det sved och nu blandades de salta tårarna med blodet och vattnet i vasken. Blod, tårar och snor. Jag ville ju inte dö, inte egentligen. Jag ville bara att allt skulle bli bra (Hillevi).

6.5 Socialtjänsten

Fem av sex författare hade någon gång kontakt med socialtjänsten, de flesta hade insatser som fosterhem eller försörjningsstöd. Då samtliga teman är utifrån vad författarna anser var brister och borde gjorts annorlunda så ges nedan exempel om vad som framgick som brister.

6.5.1 Socialtjänstens insatser i fem av sex självbiografier

Listan på socialtjänstens brister i våra självbiografier kan göras lång. I en av böckerna framgår särskilt stora brister inom socialtjänsten. Mamman till denna flicka har en lindrig utvecklingsstörning och har ett IQ som en elvaåring. Detta är socialtjänsten väl medveten om och trots detta så görs knappt några hembesök. 52 olika socialsekreterare var involverad i familjen under den perioden.

Man lät oss barn bo kvar med vår mamma för att ”Margit gör så gott hon kan efter sina förutsättningar”. Självklart kan man aldrig begära mer av en människa. Men det minsta ett barn till en mamma med lindrig utvecklingsstörning är att någon annan fyller på och lägger till, så att barnet får ett drägligt liv. Det räckte inte till att mamma gjorde så gott hon kunde, inte på långa vägar (Lisbeth).

Jag undrar mycket över varför man för anteckningar. Anteckningarna vittnar om att handläggarna varit medvetna om att något måste göras, men åtgärderna är minimala och handlar uteslutande om pengar som är till för bättre social anpassning genom en förbättrad hygien. Att något är allvarligt på tok är uppenbart genom anteckningarna men det framgår inte att man diskuterat mammans problem utifrån barnens grundläggande behov (Lisbeth).

Fler brister som framgår.

Hur kan barn behandlas så i ett fosterhem som kontrollerades av barnavårdsnämnden. Jag vet inte, men jag vet att det hände mig (Bobby).

Många beundrade paret som i ren välvilja tog emot några odågor och upplät sin trevliga villa och trädgård till dem. Så vitt jag minns var det ingen vuxen, varken då eller senare, som ifrågasatte deras goda intentioner. På ytan föreföll det som de vikt sitt liv åt att hjälpa barn. Verkligheten bakom den stängda villadörren var helt annorlunda (Bobby).

En socialsekreterare ljuger ett av barnen rätt upp i ansiktet och säger att han skall få komma till sin biologiska pappa istället för att vara kvar i fosterhemsfamiljen, vilket inte alls sker, han körs ännu en gång till ett barnhem.

Min pappa är rik, han har ett stort gult hus. Vi parker på uppfarten framför huset. Jag öppnar bildörren och springer uppför trapporna och in i hallen. Jag hör röster och snabbar mig in i rummet. Där ligger minst tio ungar och tittar på *Fem myror är fler än fyra elefanter*. Då förstår jag, det är ett barnhem, hon har kört mig till ett barnhem! Socialtanten står i dörröppningen med min väska och säger: *vad skulle jag göra, du ville ju inte följa med*. Jag går sönder och skriker allt vad jag kan rakt ut (Morgan).

Socialsekreterarna frågar sällan efter barnen åsikter, händer det att sekreteraren frågar hur de trivs eller mår så är vårdnadshavaren alltid närvarande och det är svårt för barnen att vara ärliga.

Den hjälp samhället kan erbjuda i sådana här fall och som inte är obetydlig, bygger på frivillighet. Ett vackert ord som betyder att man fritt ska kunna välja. Min mamma valde själv bort all den hjälp som man erbjöd henne och oss barn. Min mamma ville klara sig själv, ville inte ha någon som helst hjälp förutom pengar, ville inte att någon skulle lägga sig i hennes liv. Men ingen frågade mig vad jag ville (Lisbeth).

6.6 Återhämtning och läkningsprocesser

Nedan beskrivs återhämtning och läkningsprocesser som framgår i vuxen ålder, den återhämtning och läkningsprocess som skedde under barndomstiden går under skyddsfaktorer. Ett genomgående tema för samtliga författare är att de har ett syfte med att skriva boken. Fem av sex författare beskriver hur make/maka samt egna barn är ett viktigt stöd för återhämtningen. Flera beskriver även att de nu har egen kontroll över sitt liv. Vi redogör nedan för varje tema.

6.6.1 Återhämtning och läkningsprocesser som förekommer i samtliga självbiografier

Att skriva självbiografin

Författarna har olika anledningar till att de skrivit böckerna. Någon vill skriva för att kunna lämna allt bakom sig och gå vidare. Några skriver i syfte till att kunna hjälpa andra, att se maskrosbarnen. Även att kunna stärka andra som läser för att kunna gå vidare.

Tillägnas alla maskrosbarn, stora som små. Jag kommer alltid att arbeta för att synliggöra de barn som växer upp i otrygghet och jag kommer alltid att slåss för deras frihet att forma sig själva och sina liv. Kort sagt – jag tänker se det som inte syns (Marléne).

Jag är inte ute efter hämnd, utan för att stärka och hjälpa människor som likt mig har blivit utsatta för vuxna människors handlingar (Morgan).

Jag hoppas att ni som läst boken kan bevara en del av mig i era hjärtan, så att ni verkligen vågar se och göra något när ni ser ett barn som far illa. På så vis kan fler barn få en någorlunda god barndom (Lisbeth).

6.6.2 Återhämtning och läkningsprocesser som var vanligt förekommande

Make/maka samt barn som stöd

Alla författare lever idag i tvåsamhet och deras partner står dem väldigt nära. Författarna beskriver detta som en bidragande faktor till deras återhämtning. De är dem evigt tacksamma för deras stöd i tillvaron och att boken har lyckats blivit skriven. Många av dem har också barn som de vill ge en fin barndom och uppväxt.

Till min fru, tack, utan dig hade boken aldrig blivit till. Du gör mig hel (Morgan).

Speciellt vill jag tacka mina barn, för att de finns och för att de ger så mycket glädje. I dem kan jag se vad en lycklig barndom är. Jag vill också tacka min man, som alltid varit ett stort stöd och en källa till glädje i mitt liv (Lisbeth).

Mina barn, för att ni gav mig utrymme när jag behövde det och för all glädje ni ger mig. Min man, för att du stått bakom mig under hela den här resan. För att du ser ljuset i mig, kramar när det är jobbigt och bjuder upp till dans när jag behöver det som mest. Du gör mig hel (Sandra).

Kontroll över sitt liv

Författarna beskriver att de funnit kontroll över sitt liv och hur det är en viktig process för att kunna gå vidare. Detta kan kopplas till begreppet Locus Of Control, som beskrivs som en skyddsfaktor under avsnittet tidigare forskning.

Nu skulle jag klara av att träffa dig, mamma. Nu skulle du kunnat få träffa dina barnbarn. För nu är jag inte rädd för dig längre, mamma (Hillevi).

De ska få se mig på scen. De ska få se att jag hittat hem. Jag går in på teatern. Mitt krig slutar här (Morgan).

7. Slutdiskussion

7.1 Metod i förhållande till resultat

Ursprungligen, var tanken att genomföra denna studie med hjälp av individuella intervjuer. Fördelar med intervjuer som insamlingsmetod är att man har möjlighet att ställa följdfrågor och genom det nå en djupare insikt av respondenternas upplevelser och hjälpbehov. En fördel i denna studie skulle kunna vara att genom intervjuer hitta yngre personer som lever närmare det samhälle som vi har idag. Nackdelen med intervjuer är att det kan riva upp jobbiga minnen från uppväxttiden, och på grund av detta var det heller inte etiskt genomförbart att använda oss av individuella intervjuer. För att komma de personer vi valt att bygga studien på så nära som möjligt, föll sig istället valet av en litteraturstudie på självbiografier naturligt. Detta eftersom livsberättelser synliggör hur människor upplever sitt subjektiva liv, utan mellanhänder involverade i tolkningen av empirin. Som vi tidigare nämnt hade berättelserna varit svåra att ta till sig på grund av känslomässig tyngd genom intervjuer, därför upplever vi att litteraturstudien gjorde vårt material mer omfattande och gediget. En studie med kvantitativ ansats, med exempelvis enkätundersökning hade heller inte varit genomförbart då vi hade hamnat i samma etiska dilemma som med individuella intervjuer. Enligt vår åsikt hade vi nått ett fylligare resultat om vi hade kombinerat denna litteraturstudie med strukturerade intervjuer med socialsekreterare. En diskussion med större substans hade då kunnat föras utifrån dagens sociala barnvård, men på grund av vår begränsade tidsram så var det inte möjligt att genomföra. Studien visar därför inte hur barn idag på bästa sätt kan hjälpas till en gynnsam utveckling, dock kan vi genom vår litteraturstudie uttala oss om maskrosbarnen i denna studie och föra en diskussion kring de olika faktorer som har varit en del av deras uppväxt.

7.2 Diskussion

Då socialtjänsten står som ytterst ansvarig för barnavården i Sverige blir det naturligt att fokusera på deras agerande, eller brist på agerande. I självbiografin skriven av Pipping framgår i princip alla de brister hos socialtjänsten som beskrivs under avsnittet socialtjänsten. Som medmänniskor blir vi arga och ledsna när vi läser beskrivningarna om socialtjänstens agerande, vilket inte kan ses som något annat än ett misslyckande. I dag vet de flesta att socialtjänsten är under en enorm press med att hantera det stora hjälpbehov som finns samtidigt som resurser är knappa och personalomsättningen stor. Vi kan inte uttala oss med säkerhet om varför socialtjänsten arbetade på det sätt som de gjorde utifrån självbiografierna, men vi kan anta att de arbetade under liknande förhållanden som råder idag.

Det är många faktorer som spelar in i huruvida ett barn ska nå en gynnsam utveckling eller inte och olika faktorer går in i varandra. Det samma gäller i socialtjänstens arbete. Författaren som beskriver att hon kunde räkna till 52 olika socialsekreterare under sin uppväxt, hade det gjort någon skillnad om hon bara hade haft en. Tänk om den socialsekreteraren hade varit en person som inte förmått se barnet eller förmått sätta in adekvata hjälpinsatser. Genomgående beskriver författarna att det var viktigt att hålla tyst, att ingen fick veta hur de hade det. Hade det gjort skillnad om socialsekreteraren hade inkluderat barnet och gett barnet mer information. Hade det fått barnet att öppna sig och berätta familjens mörka hemligheter.

En kan förstå att socialarbetare är människor med fel och brister som gör sitt bästa under rådande omständigheter, i dag precis som då. I vissa sammanhang kan vi se hur det är samhället som brister, till exempel i det glapp som finns mellan frivillighet och tvång, och i vissa fall tycks det vara socialsekreteraren som brister i sin yrkesroll. Precis som det beskrivs av författarna att de som barn valde tystnad som ett sätt att bygga en mur mot det som var för jobbigt att hantera kan man förstå socialsekreterares agerande när de väljer samma strategi när något blir för jobbigt. Detta är ingen ursäkt men ett sätt att förstå något som först verkar obegripligt.

Tvång och frivillighet, kontroll och integritet är stora och svåra avväganden och reflektionen ovan förs för att peka på komplexiteten i ämnet. Bara för att man väljer ett annat tillvägagångssätt, en annan insats så behöver inte det betyda att allt blir bra. Morgan, som är en av författarna exempelvis, omhändertogs av samhället och placerades i en fosterfamilj. Trots detta blev det inte bättre för Morgan, då fadern i familjen i allra största hemlighet misshandlade honom regelbundet. Det går inte att veta i förväg hur det kommer att gå för någon, och det bästa man kan göra är att ge ett barn förutsättningarna för en gynnsam utveckling.

Förslag på bästa möjliga förutsättningar som vi ser, kan vara genom förändringar i lagstiftningen som ger socialtjänsten större befogenheter att agera mot människors vilja och möjliggör utförligare uppföljning samt lagstiftning om strängare straff när vårdnadshavare skadar sitt barn.

Inte bara socialtjänsten utan även samhället i övrigt har ett stort ansvar i att skapa de bästa förutsättningarna. Mer förbyggande åtgärder och mer resurser till arbetet med barn i riskzoner ser vi som viktigt. Förebyggande åtgärder kan handla om att gå ut på arbetsplatser och i skolor och prata om missbruk, psykiska ohälsa, fattigdom samt vikten av att göra orosanmälningar. Införa redan på förskolenivå ett arbete med att stärka barns resiliens. Föreläsa om vikten av trygghet anknuten under de första levnadsåren i föräldrautbildningar som ska ligga som något

obligatoriskt för alla blivande föräldrar. Arbeta aktivt med att tvätta bort stigmastämpeln som så lätt sätts på de barn som på något sätt sticker ut från mängden.

Vi kan se att skolan har ett stort ansvar i att se barn som far illa när föräldrarna och socialtjänsten brister. Detta handlar inte bara om när socialtjänsten brister, skolan är en viktig aktör för att informationen om att barn som far illa ska nå socialtjänsten så att de kan agera. Här tror vi att man kan utveckla arbetet med barn i riskzon. Pedagoger, skolsköterskor och kuratorer behöver utbildas i att upptäcka varningssignalerna och hur de ska agera när de möter barn som uppvisar dessa signaler. Över huvud taget tror vi att det krävs mer samverkan, utbildning och information för att lyckas nå fler barn i riskzon. Samverkansaktörer kan vara socialtjänst, skola, BVC, MVC och samhället i övrigt.

Flera av författarna beskriver sin barndom som ett krig. Skillnaden mellan maskrosbarn och ett barn som inte förmår blomma ut kan förstås som skillnaden mellan om kriget i barnets liv får ett slut eller fortsätter. En förhoppning är att alla barn som tvingas leva i en krigszon en dag ska få sätta punkt och säga som Morgan Alling gör i sin självbiografi ”Mitt krig slutar här.”

8. Slutsatser

Nedan följer ett preciserat resultat av svaren på våra forskningsfrågor.

Hur kan vi förklara att författarna har gått från barn i riskzon till maskrosbarn?

Det som framstår som tydligt i studien är att skyddsfaktorerna måste övervinna riskfaktorerna, om inte i mängd så i vilken grad skyddsfaktorn har en skyddande effekt. Framträdande skyddsfaktorer har varit anknytning, nära och kärleksfulla relationer till förälder eller annan inom familjen, resiliens, ansvar, vänner och skola. Det framgår även att förmågan att utforma överlevnadsstrategier som att ta tillvara små chanser till närhet, dagdrömma, anpassa sig till nya situationer med mera spelar en stor roll i processen av att bli ett maskrosbarn.

Hur uttrycks barnens hjälpbehov utifrån deras subjektiva livsberättelser?

Framträdande hjälpbehov har bland annat varit en önskan om att någon ska komma och ta över ansvaret barnet har tagit på sig över sin mamma eller syskon. Att inte bara erhålla ekonomiskt bidrag från socialtjänsten utan att möta någon som kan koppla familjens behov till ett barnperspektiv är ett annat. Att vuxna ska lyssna på barnet, tro på barnet, möta och respektera barnet där de befinner sig så att barnet får en känsla av sammanhang är ytterligare ett behov författarna beskriver.

Hur beskrivs den faktiska hjälp barnen har fått, om de nu har fått någon och i sådana fall, från vem?

Ytterst fåordigt beskrivs det om hjälpinsatser för dessa barn. Socialtjänsten har utfört utredningar, omhändertaganden, och olika familjehemsplaceringar, men det som framstår som den mest frekventa insatsen är ekonomiskt bistånd. Insatser av nätverk eller skyddande änglar, som en del av författarna uttrycker det, som befunnits sig i barnets närmaste omgivning, tycks vara de som stått för de insatser som hjälpt mest.

8.1 Vidare forskning

Vi är medvetna om att det har skett mycket förändringar inom barnavården sedan dessa författare växte upp, förändringar till det bättre med ett starkare förankrat barnperspektiv. Som vidare forskning föreslår vi att gå vidare utifrån denna studie och göra en jämförande studie med hur socialtjänstens arbete med barn i riskzon ser ut i dag. Vi ser även ett behov av att utföra mer forskning på de barn som klarat sig bra istället för på de barn som hamnat i olika register som patienter eller klienter. Ytterligare förslag på vidare forskning är att studera vilka maskrosbarn som klarar sig bäst utifrån ett genusperspektiv, pojkar eller flickor.

Referenslista

- Alling, M. (2010). *Kriget är slut*. Falun: Scandbook AB.
- Andersson, G. & Hollander, A (1996). Om barns rätt och barns bästa. I Gunsvor Andersson, Karin Aronsson, Sven Hessle, Anna Hollander och Tommy Lundström (red). *Barnet i den sociala barnvården*. (s. 58-99). Stockholm. Liber AB.
- Antonovsky, A. (1991). *Hälsans mysterium*. Köping: Natur och Kultur.
- Anthony, J. (1987). Risk, Vulnerability and Resilience: An Overview. In James E. Anthony & Bertram J. Cohler (red.), *THE INVULNERABLE CHILD*. (s. 3-48). New York: Guildford Press.
- Borge, A. (2012). *Resiliens: Risk och sund utveckling*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Broberg, A., Granqvist, P., Ivarsson, T. & Mothander, P. (2006). *Anknytningsteori: Betydelsen av nära känslomässiga relationer*. Falkenberg: Natur och Kultur.
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Cronström, S. (2003). *Dansa med träben: Maskrosbarn och andra – överlevnadens konst och pris*. Västra Frölunda: Mareld.
- Gustavsson, S. (2006). *Maskrosungen*. Malmö: Bra Böcker AB.
- Hessle, S. (1996). Hur vet man när barn far illa? I Gunsvor Andersson, Karin Aronsson, Sven Hessle, Anna Hollander och Tommy Lundström (red). *Barnet i den sociala barnvården*. (s. 158-188). Stockholm. Liber AB.
- Hindberg, B. (2001). *När omsorgen sviktar*. Uppsala: Rädda barnen.
- Iwarsson, P. (2007). *Samtal med barn och ungdomar*. Stockholm: Gothia förlag.
- Johansson, A. & Öberg, P. (2008). Biografi- och livsberättelseforskning. I Anna Meeuwisse, Hans Swärd, Rosmari Eliasson-Lappalainen & Katarina Jacobsson (red). *Forskningsmetodik för socialarbetare*. (s. 73-88). Stockholm: Natur och kultur.
- Kopparklint, L., M. (2012). *Det som inte syns*. Lettland: Norlén & Slottnér.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 3. (rev.) uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Lengua, L. (2002). The Contribution of Emotionality and Self-Regulation to the Understanding of Children's Response to Multiple Risk. *Child Development*, Vol 73 (1), 144-161.
- Lagerberg, D. & Sundelin, C. (2000). Risk och prognos i socialt arbete med barn: forskningsmetoder och resultat. Stockholm: Gothia.
- Lindblom, P.H. & Nordback, K. (red.) (2013). *Svensk lag. 2013*. (16.uppl.) Uppsala: Iustus.
- Ljunggren, B. (2015). *I skuggan av rampljuset*. Falun: Scandbook AB.

- Lundström, T. (1996). Den sociala barnvården. I Gunsvor Andersson, Karin Aronsson, Sven Hesse, Anna Hollander och Tommy Lundström (red). *Barnet i den sociala barnvården*. (s. 11-57). Stockholm. Liber AB.
- Lönroth, A (red.), (1987). *Maskrosbarnen: en artikelserie ur Svenska dagbladet*. Stockholm: Svenska dagbladet.
- Pipping, L. (2004). *Kärlek och stålull – att växa upp med en utvecklingsstörd mamma*. Stockholm: Gothia AB.
- Scheff, T. & Starrin, B. (2002). Skam och sociala band – om social underordning och utdragna konflikter. I Anna Meeuwisse & Hans Swärd (red). *Perspektiv på sociala problem*. (s. 167-184). Stockholm: Natur och Kultur.
- Sundell, K., Egelund, T., Löfholm, C., & Kaunitz, C. (2007). *Barnvårdsutredningar. En kunskapsöversikt*. Stockholm: Gothia.
- Wahl, H. (2006). *Kärleksbarnet: en berättelse om alkohol, bingo och brutna löften*. Stockholm: Nordstedts.
- Werner, E. & Smith, R. (2003). *Att växa mot alla odds: Från födelse till vuxenliv*. Stockholm: Edita Norstedts Tryckeri.

Bilaga 1

	Självbiografi 1	Självbiografi 2	Självbiografi 3	Självbiografi 4	Självbiografi 5	Självbiografi 6
Skyddsfaktorer						
- barn	6	5	6	7	5	6
- vårdnadshavare	2	3	3	3	3	3
- närmaste nätverk	2	3	3	2	4	3
Risikfaktorer						
- barn	8	6	9	6	8	4
- vårdnadshavare	8	7	10	6	6	10
- närmaste nätverk	1	1	1	2	1	1
Överlevnads- Strategier	4	3	3	4	3	4
Hjälpbehov	2	2	2	2	2	2
Insats från socialtjänst	1	1	0	1	1	1
Återhämtning	3	2	2	3	3	2